Írta: Heit Lóránd Levente
2014. október 23. csütörtök, 00:00 - Módosítás: 2014. október 26. vasárnap, 11:44

1956 az Érmelléken
(Sass Kálmán, Balaskó Vilmos és Dr. Andrássy Ernő szerepe az érmihályfalvi események tükrében)

Érmelléki szolidaritás

A lengyelországi, kelet-németországi, majd a magyarországi 1956-os forradalom rést ütött a kommunista zsarnokságon. A félelem keltette terrorintézkedéseknek sok tízezer ártatlan, békés ember esett áldozatául: értelmiségiek, mesteremberek, földművesek, katonai vezetők, férfiak, asszonyok, idősek és fiatalok. Romániában politikai összeesküvéssel, rendszerellenes izgatással, államellenes szervezkedéssel és hazaárulással vádolták az elhurcoltakat. A magyarságra ráadásul az önálló Erdély megalakítására való felbujtás vádját is igyekeztek rábizonyítani. Súlyos vádakat koholtak olyan emberek ellen, akikre méltó tisztelettel nézett fel mindenki.

Az 1956. október 23-ai budapesti események hallatán egyfajta reménység lett úrrá az érmelléki magyarságon: hátha a forradalom hullámai átcsapnak Romániába, hátha itt is enyhül a diktatúra szorítása.

1956. október 28-án az érmihályfalvi postás egy magyar nyelvű felhívásra bukkant, melyben ez volt olvasható. „Magyar és román testvérek! Velünk közös harcban vívjuk ki a függetlenséget! Ne egyetek több puliszkát, ne higgyetek a hazug híreknek! Budapest a miénk!” A később nyilvánosságra hozott titkos jelentések alapján tudjuk, hogy a határmenti magyar falvakban a parasztok nagy mennyiségben vásárolták fel az olajat, cukrot, petróleumot, mert az a hír járta, hogy a Partiumban is „hasonló lesz a helyzet, mint Magyarországon”. 1956. október 28-án este Érmihályfalván több, kézzel írott röplapot is találtak még, amelyek azt hirdették, hogy Erdély újra az anyaországhoz fog tartozni. Ennek hamar híre ment, így a román államvédelem megkezdte a kivizsgálásokat. A határmenti falvakban egyfajta szükségállapot uralkodott. Gheorghiu Dej kommunista diktatúrája mindent elkövetett, hogy a forradalom eszméi nehogy megfékezhetetlen méreteket öltsenek, lángba borítva az országot. Természetesen a szervezkedési kísérletek száma megnövekedett. A falakon, kerítéseken, a közintézményeken megjelentek a szocialista rendszert bíráló és elitélő, valamint a magyarországi forradalommal szolidarizáló és Nagy Imrét éltető feliratok.

A román hatalom, illetve a pártaktivisták körében úrrá lett pánik igazolja, hogy ott is veszélyt szimatoltak, ahol az emberek rezignáltan követték a rájuk zúduló szabályokat. 1959. július 17-én, egy bukaresti látogatás alkalmával, Kállai Gyulának, az egyik magyar pártvezérnek, Nicolae Ceauşescu, későbbi román diktátor, kertelés nélkül kijelentette:

„Bennünk nincs semmiféle szentimentalizmus (…) és úgy gondoljuk, hogy nem kell azt kérdeznünk, hogy mit szólna a reakció, hanem együttesen oda kell ütnünk.”

A szekuritáté szellemi atyjaként emlegetett Saharovski szovjet tábornok Gajane fedőnéven hirdette meg – az osztályharc nevében – a burzsoázia felszámolását, annak végső megsemmisítését. A román szekuritáté elvei szerint a burzsoázia utolsó bástyája és tűzfészke maga az egyház. Először a római katolikus egyház ellen indítottak megfélemlítő és megsemmisítőnek vélt támadást. Egyik legfőbb ürügy az volt, hogy a Szentszék nem ismerte el a romániai görög katolikus egyház 1948. december elsején történt felszámolását és a román ortodox egyházba való erőszakos beolvasztását. Másrészről a boldog emlékű Márton Áron, erdélyi római katolikus püspök és egyháza már régóta bosszantó célpontja volt a román kommunista diktatúrának. A fő vádpont Márton Áron és társai ellen az volt, hogy „egy felforgató csoportot alkottak, kapcsolatba léptek a Magyar Népköztársaságban működő Rajk-Gyöngyössy-féle felforgató szervezettel…, akiktől olyan utasításokat kaptak, hogy döntsék meg Román Népköztársaság népi demokratikus rendszerét, és hogy az imperialisták, valamint azok belgrádi és magyarországi ügynökei segítségével, erőszakkal állítsák vissza a kapitalizmust, és hogy egész Erdélyt csatolják vissza Magyarországhoz…” Az érmihályfalvi csoport esetében is azonos vádakat koholtak, azzal a különbséggel, hogy a belgrádi és imperialista ügynökökkel való szövetkezést kihagyták a vádiratból. Természetesen az érmihályfalvi csoport pere nem előzmények nélküli. Itt tört ki az első „kuláklázadás” az erőszakos kollektivizálás, kolhozosítás ellen.

Mielőtt az érmihályfalvi csoport perére térnék, hadd mutassam be röviden az érmelléki események három kiemelkedő alakját: Sass Kálmánt, dr. Andrássy Ernőt és Balaskó Vilmost.

Sass Kálmán

1904. április 17-én született Gálospetriben, kisbirtokos család sarjaként. Édesapja 1915-ben Doberdónál hősi halált halt. Az ifjú Sass Kálmán nappal dolgozott, éjszaka tanult. Előbb a máramarosszigeti piarista gimnázium tanulója lett, majd az orosz betörés miatt a nyírbátori, aztán pedig a nagykárolyi piarista gimnáziumban folytatta tanulmányait. Itt érettségizett, négy év múlva, pedig elvégezte a kolozsvári teológiai főiskolát. Egy esztendeig Domahidán volt segédlelkész. Ezt követte a két évig tartó németországi és svájci tanulmányút, amikor is hasznos eszméket, humánus törekvéseket tett magáévá.

Külföldön szerzett tudását, tapasztalatait, személyes ismeretségeit otthon, a Partiumban akarta kamatoztatni. 1931-ben már Sulyok István püspök segéde, aki mellett két évig püspöki káplánként működött. 1932-ben Mezőtelegd egyházközössége felkínálja számára a lelkészi hivatalt, amit el is fogad. Mezőtelegden nőszövetséget, legényegyletet, bibliakört alakít, rendezi az egyház pénzügyeit, megszervezi az ősi templom tatarozását, rendbetételét. Mindezek mellett megírja Telegd történetét, kismonográfiáját is. 1936. húsvétján feleségül vette Tőkés Máriát, az értarcsai lelkész lányát. Házasságukból öt gyermek született: Enikő, Gyöngyi, Huba, Kálmán, és Béla. 1936. szeptember 13-án nagy ünnepségek közepette iktatták be Érmihályfalvára lelkipásztornak. Itt több mint húsz évig tevékenykedett, ahol dalárdát szervezett, kölcsönkönyvtárat alapított és vezetett, szorgalmazta az új református iskola építését. 1938-ban Sass Kálmán részt vett az Önvédelmi Szervezet elnevezésű észak-erdélyi titkos magyar szervezkedésben. A román titkos rendőrség, a Sziguranca (a szekuritáté elődje) 1939. októberében fedezte fel ezt az általuk „terroristaszervezkedésnek” nevezett törekvést.

Összesen 172 gyanúsítottat tartóztattak le és gyűjtöttek össze a kolozsvári katonai börtönbe. 1939. december 21-én 36 egyént, 1940. május 17-én, pedig 16 személyt utasítottak ki Romániából. Az első csoportban volt 15 római katolikus és 9 református lelkész, köztük Sass Kálmán is. A magyar állam fogadta be mindjüket. Sass Kálmánné csak kis idő elteltével utazhatott férje után terhessége miatt. 1940. szeptemberében második gyermekük Budapesten született meg. Sass Kálmán a budapesti Fasori templom lelkipásztoraként szolgált „anyaországi száműzetése" idején. Sass és családja a második bécsi döntést követően, 1940. szeptemberében térhetett vissza Érmihályfalvára. Hazatérte után azonnal hozzáfogott az egyházközösség újjászervezéséhez. 1942-ben kiadta az Elvész a nép, amely tudomány nélkül való c. értekezését. Ebben a könyvben azoknak a segítségét köszönte meg, akik adományaikkal segítették megépíteni a kétszintes, református iskola épületét. A román hatalom később ezt irredenta fészeknek titulálta és lebontatta. Sass Kálmán külön nyomdát szervezett az érmihályfalvi református egyházközösségnek. 1940-től karriere magasan ívelt felfelé. Miniszterek, politikusok, neves értelmiségiek keresték fel, kérték tanácsait, útmutatását.

Magyarországot 1944. március 19-én megszállták a németek. Sass a mihályfalvi nagyszámú zsidóság védelmére kelt. A 25. hektáros, jelenlegi román-magyar határon, átnyúló birtokán, Barantón bújtatta a bajbajutottakat.

A szóbeszéd szerint Sass beleegyezett, hogy a magyar honvédség a szovjet csapatok előrenyomulásának megakadályozására kiépíthessen egy védelmi vonalat barantói birtokán.

Barantó egy különös esemény színtere is volt. 1944. május 2-án, Maléter Pál szovjet hadifogságba esett. Amikor arról értesült, hogy várható Magyarország kilépése a háborúból, vállalta, hogy részt vesz a harcok beszüntetését felgyorsító partizánakciókban. A 15 főből álló magyar osztaghoz 2 orosz nemzetiségű veterán is csatlakozott. A terv szerint a partizánokat a kijevi repülőtérről induló két gépről 1944. szeptember 17-én dobták volna le Tasnád vidékére. Az első gép azonban célt tévesztett és a partizánokat Debrecen és Érmihályfalva között szórta ki, akik Sass Kálmán barantói birtokán landoltak. A németek mindegyiküket kivégezték, egyedül Fischer Józsefnek sikerült elrejtőznie. Őt Sass Kálmán hívei találták meg. Gondosan ápolták, segítették. A másik gépből ugrott ki Maléter Pál, aki később 1944. november 8-án találkozott, Szatmáron Fischer Józseffel, aki elmesélte, hogy a mihályfalvi lelkész, hogyan temette el az elesett partizánokat. Pár évvel később 1947 – 48-ban Maléter Pál két köszöntő levelet is írt Sass Kálmánnak. Egyik levelével börtönbüntetéstől mentette meg Sass Kálmánt. 1957-ben ugyanez a két levél már bizonyítékként szolgált bűnösségére. Történt ugyanis, hogy az 1947. évi nagy szárazság idején öt ókirályságbeli román gyermeket fogadtak be, hogy megmentsék azokat az éhhaláltól. A barantói tanyán, valamint a református parókián együtt játszottak a kis román jövevények Sass Kálmán gyermekeivel. A román gyermekeket sajátjukként gondozták, etették, nevelték. Mégis a bírósági tárgyaláson a kedvenc román kislány azt nyilatkozta, hogy Sass Kálmán el akarta magyarosítani őket. Természetesen a hazaárulás mellett a román kommunista diktatórikus hatalom szemében az elmagyarosítás volt a legnagyobb ellenség.

Sass Kálmánnak, amikor 1947. júliusában letartóztatták, rá kellett döbbennie, hogy a Magyar Népi Szövetség valójában a Román Kommunista Párt egyik fiókszervezetévé vált, és annak baloldali elkötelezettségét bizonyítja, hogy azonnal támadást indítottak Sass és elvbarátai ellen. 1947-ben olyannyira leereszkedett a vasfüggöny a román-magyar határon, hogy a 25. hektáros barantói birtok magyarországi részére – ahová szőlőt és erdőt telepített – át sem mehetett. A román kormány által 1945 nyarán kibocsátott, „suttogó propaganda" néven terjesztett titkos rendelet, miszerint „a jelenleg román közigazgatás alatt élő magyar nemzetiségűeket

állampolgárságukra való tekintet nélkül fasiszta magatartás, rémhírterjesztés, izgatás, oroszokkal való összeférhetetlenség és szabotázs jogcímén fogják kiutasítani" Romániából.

A per során Sass Kálmán vádlottársai lettek Érmihályfalva legjelesebb személyiségei: így dr. Andrássy Ernő nőgyógyász, európai hírű régész és ornitológus, Fekete Károly festőművész, dr. Visky József orvos, a román nemzetiségű Man Cornel gyógyszerész, Számadó Ernő költő, Balaskó Vilmos érolaszi református lelkipásztora. Sass Kálmánt 1947. július 17-én szállították Szamosújvárra. Puskás Lajos kolozsvári piarista tanár papírszeletekre írt börtönnaplójából maradt fenn egy névsor, amit 1947. karácsonyán Sass Kálmán és cellatársai aláírásukkal is hitelesítettek, amelynek a hátlapján jól látható a szamosújvári börtön rajza is.

Balaskó Vilmos

Szalacson született 1914. szeptember 19-én. Az édesapja Budapesten volt munkás, aztán gépészként Szalacsra került a „tüzes" cséplőgéphez. Több mint kétszáz éves protestáns család sarja. Hárman voltak testvérek. Balaskó Vilmos az érettségi után a kolozsvári teológián tanult. Egész életét döntő mértékben meghatározta a szülőfalu, Szalacs gazdag szokásvilágának, históriáinak megismerése, rögzítése. Erdélyből a tutajosok Szalacsig hozták a dézsi, marosújvári sót, hogy aztán a „királyi granáriumba" raktározzák el. Balaskó Vilmos számára a második meghatározó életélményt a zilahi Wesselényi Kollégium jelentette, ahol híres költőnk Ady Endre is tanult. Pappá szentelése után Balaskó lett Érkeserű református lelkipásztora, majd később Máramarosszigetre került. 1945. januárjától az újonnan szerveződött szigeti magyar gimnázium vallástanárává és igazgatójává nevezték ki. Felesége a református felekezeti iskola tanítónője lett. 1946-ban Sass Kálmán meghívta Balaskó Vilmost az érmihályfalvi koedukációs gimnázium igazgatójának és vallástanárának. Balaskó és felesége 1946. őszén költöztek Érmihályfalvára. Ekkor már valósággal toborozni kellett a tanárokat. A mihályfalvi koedukációs gimnázium sikerei újabb vádpontot jelentettek Sass Kálmán és társai ellen. Az 1948-as tanügyi reform értelmében Balaskó Vilmos vallástanári állása megszűnt. Lelkészként még parókiát sem kaphatott. Egy év munkanélküliség után Érolaszi református lelkipásztorának nevezték ki. Balaskó Vilmos ambicionálására 1949-1956. között teljesen felújították az Érolaszi templomot. Egyházi énekkart szerveztek, melynek elért sikerei kiváltották a helyi párttitkár haragját. Balaskó jegyezte le Szalacs mind máig leggazdagabb és legteljesebb krónikáját. Balaskó Vilmos lelkészt, mint harmadrendű vádlottat 1958. május 21-én tartóztatták le Érolasziban.

Az ő bátorságából kifolyólag ránkmaradt az egyetlen hiteles dokumentum arról, hogy 1956. ürügyén Romániában ártatlan embereket ítéltek halálra.

Dr. Andrássy Ernő

Családja Károlyfalváról származott. Előnevük: Nagykászoni Jakabfalvi Andrássy család. Dr. Andrássy Ernő 1894-ben született Szalacson. A családban ő már a második orvosnövendék volt. Anyai nagyapja, Hetényi Kovács János 40 évig a híres Debreceni Református Kollégium tanára volt. Móricz Zsigmond a Légy jó mindhalálig c. regényében nagy-nagy szeretettel írt róla. 1914-1918. között orvostanhallgatóként az édesapja által vezetett érmihályfalvi hadikórházban dolgozott. Diploma után rövid ideig a debreceni bábaképző orvosa volt, majd az egyetemen akkor induló szülészeti klinikára került. 1919-ben édesapja súlyos betegségének hírére végleg hazaköltözött Érmihályfalvára. Trianon után elveszítette közorvosi állását, így 1926-ban

magánrendelőt nyitott. 1920-1940. között megválasztották a legálisan működő Magyar Párt járási elnökévé. 1940. szeptember 5-én az Érmihályfalvára bevonuló magyar csapatokat ő fogadta. Beszédében védelmet kért az Érmelléken akkor még csak szórványban élő románok, illetve az Érmihályfalva és a környék nagyszámú zsidó lakossága számára. (Természetesen 1958-ban e cselekedetei súlyosbító körülménynek számítottak, ugyanis a megmentett román jegyző azt állította, hogy a magyarok meglincselték, Balaskó buzdítására.).

Dr. Andrássy Ernő tudományos munkásságát Európa-szerte ismerik. Az a mocsárvilág, amelyet ő kutatott már nincs, teljesen eltűnt, csak az ő kutatásaiból ismerhetjük annak varázslatos világát. Ceauşescu parancsára 1968-ban a mocsárvidékét teljesen lecsapolták, ezzel eltűnt annak pótolhatatlan, csodálatosan gazdag élővilága is. Dr. Andrássy Ernő és Dr. Roska Márton, a Ferenc József Tudományegyetem professzora, ásatásokat folytattak az ottományi földvárban, melyből a bronzkor addig ismeretlen kultúrszigetei kerültek elő, melyet az óta az ottományi kultúraként írtak le.

Dr. Andrássy Ernő egész orvosi jövedelmét arra fordította, hogy létrehozza az 1950-es évek talán legnagyobb értékű magánmúzeumát Romániában. Az Érmellékről mintegy 6000 régi pénzt, érmét és 4500 darab régészeti és őslénytani tárgyat, kövületet gyűjtött össze. Népszerűsége, elért eredményei szemet szúrtak a szekuritátének. Egyértelműen állíthatjuk, hogy ennek a múzeumnak a megkaparintása, államosítása volt az igazi ürügy Dr. Andrássy Ernő letartóztatásánál. A szekuritáté bérencei 14 napon át leltározták a páratlan gyűjtemény darabjait.

Andrássy letartóztatása után a múzeum egész gyűjteményét, valamint a 4200 kötetet számláló, gondosan rendszerezett könyvtárának egészét, jegyzeteit és írógépét is elkobozták. A múzeum egy része a székelyhídi, nagyobbik része nagyváradi múzeumba került.

Andrássy akkora tekintély volt a környéken, hogy barátai csomagjait a román vámosok sohasem ellenőrizték. Dr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi római katolikus püspök a két világháború között az ő segítségével csempészett ki Magyarországra, a román hatóságok kisebbségi politikájára vonatkozó terhelő bizonyítékokat. Természetesen ez 1958. október 6-án a meghozott ítéletkor súlyos vádpontként szerepelt.

Az érmihályfalvi csoport pere

Virgil Ierunca félreérthetetlenül megfogalmazta a román börtönökben gyakorolt kínai típusú átnevelés lényegét: „Senki sem hagyhatja el a börtönt mindaddig, amíg százszázalékos kommunista nem lesz belőle. Meg kell tehát változnod. Le kell mondanod reakciós meggyőződéseidről és meg kell tagadnod bűneidet. De nem elég megígérned, nem szavakra, hanem tettekre van szükségünk. Amikor már be tudod ismerni bűneidet, amikor megtanulsz másokat vádolni, még a legjobb barátaidat is, amikor eredményesen kémkedsz cellatársaid után, és szembeköpöd a nép ellenségeit, amikor már boldogan veszel részt az agymosáson, amikor lelkesen megöngyilkolod személyiségedet […], akkor és csakis akkor tekintjük bizonyítottnak, hogy a nép teljes jogú tagja lettél.”

Az érmihályfalvi csoport pere elválaszthatatlan azoktól a koncepciós perektől, amelyek során az erdélyi és partiumi magyarság legismertebb személyiségeit több évi, vagy életfogytiglani börtönbüntetéssel sújtották. Fontos ez a per azért is, mert Balaskó Vilmosnak köszönhetően fennmaradt az egyetlen hiteles dokumentum arról, hogy 1956. ürügyén Romániában is ártatlan embereket ítéltek halálra. A romániai börtönökben 1989. decemberéig agyonveréssel is

büntethettek, ha valakinél egyetlen darabka újságpapírt, netalán nyomtatott szöveget találtak. Romániában az általános tisztogatások 1947. tavaszán kezdődtek. A letartóztatottak nagy részét egy évig tartották fogva. A 73 kihallgatott, meghurcolt, végül 31 érmelléki magyar ellen indított koncepciós per, az ún. „hazaárulási perek” egyik mintapéldája.

Az érmihályfalvi csoport valóban a határ mente legtekintélyesebb, legnagyobb társadalmi befolyású magyar személyiségeiből állott, akik a polgári értékrendet tekintették igazi mércének. A kommunista hatalom ezt a réteget vette célba, a tekintélyes vagyonokat akarta megkaparintani.

Az Érmellék falvaiban is az ún. kulákság fizikai megsemmisítésével remélték a kollektivizálást, a szovjetizálás folyamatának felgyorsítását. Érmihályfalva dúsgazdag határát, termékeny földjeit, szőlőültetvényeit igyekezett megkaparintani a román kommunista hatalom.

Ha az 1939. októberében letartóztatott majd december 21-én kitoloncolt, majd visszatelepült magyarok közül bárkit is újra letartóztattak, azt azonnal kapcsolatba hozták Sass Kálmánnal. A volt szocialista blokk titkosrendőrsége összehangolt, precíz munkát végzett, az országok belső ellenzékének elhallgattatásában. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy Békássy Zoltán, zombori református lelkészt, heteken át zaklatta Tito titkosrendőrsége. Kiderült, hogy Békássy Kolozsváron évfolyamtársa volt Sass Kálmánnak a teológián. Titoék Sass Kálmán magyarországi kapcsolataira, egyetemi tevékenységére voltak kíváncsiak. A román szekuritáté többek között nemzetközi kémkapcsolatokkal vádolta Sass Kálmánt. A nagyváradi Crişana újság 1993-as lapszámában a következőket olvashatjuk: Sass Kálmán 1939. évi kitoloncolása után Budapesten kémiskolában készült a románok elleni támadásra.

Sass Kálmán több mint egyévi vizsgálati fogsága után, Érmihályfalváról 24 személyt tartóztattak le. Köztük voltak pl.: Dr. Visky József orvos, Oláh Nándor fogtechnikus, Sallay Lajos gyógyszerész, Torda Dániel géplakatos, Csongrádi Gábor lakatos, Csongrádi Ferenc asztalos, Nagy Lajos szabómester, Fehérvári Elek vasutas, Ragyavay János földbirtokos, Zeffer Mihály kollektivista földműves, Somogyi Ferenc. A vádirat szerint a csoport tagjai Begiumból kapták a szervezkedésre és a rendszerelleni támadásra vonatkozó információkat. Fehérvári Elek vasutas volt a továbbító futár. Oláh Nándor fogtechnikus legfőbb bűne volt, hogy hajóval akart a Fekete tengerre kijutni, s ott kapcsolatot teremteni az imperialistákkal. Kövessy Árpád földbirtokost azzal vádolták, hogy tiszt volt a Horthy-hadseregben. Nagy Imre, Deák József, Kövesi Imre és Szodrai Gábor földműveseket is letartóztatták. Elitélésükkel a fő cél a kollektivizlás ütemének meggyorsítása volt.

Sass Kálmánt 1957. február 5-én tartóztatták le. Több mint egy éven át vallatták, kínozták. Balaskó Vilmos így ír emlékiratában róla: „A tárgyalás alkalmával láttuk újra egymást […] Sass Kálmán, ez az egykor erős nézésű, fekete szemű, inkább vad és elszánt tekintetű, máskor oly erős alkat, most meg volt görnyedve, arca, szeme beesve öregesen, bőre az egykor piros-barna, most hamuszürke, hallása meggyengülve. Alig lehetett ráismerni!”

Az érmiháyfalvi csoportnál az agymosás felgyorsítása érdekében Mescalin nevű gyógyszert alkalmaztak, amely közlési kényszert váltott ki a vádlottakból.

A Mescalint Dél-Amerikában honos fafajtából vonták ki, és injekció formájában adagolták. Rátették a vádlottak szemére a sötét szemüveget, és a börtön folyosóján, legtöbbször ruhán keresztül szúrták be. A hatás rövid ideig tartott, ezért az eljárást többször is megismételték. Az éjszakai vallatásokkal, az alvás megvonásával tették elviselhetetlenné a vádlottak életét. Balaskó Vilmos teljesen megőszült az 1958. május 20-tól október 6-ig tartó vizsgálati fogság alatt.

A vádirat szerint mindannyian hazaárulók, kémek, imperialista államok ügynökeinek

továbbítottak katonai jellegű információkat, meg akarták dönteni a román szocialista rendszert, ezért fegyveres összeesküvést szerveztek, árnyékkormányt akartak létrehozni, melynek miniszterelnöke Sass Kálmán lett volna. A veréssel, kínzásokkal kicsikart vallomásokat bizonyítékként használták fel a tárgyaláson.

Az bizonyos, hogy Sass Kálmánék a magyar forradalom kitörésével, célkitűzéseivel teljes mértékben egyet értettek, s amint a szekuritáté titkos jelentéseiből kiderül, várták, hogy a forradalom hullámai Romániára is átterjedjenek. A forradalmat az egész magyarság forradalmának tekintették. Ezzel azonban ki is merült az egész ellenzéki magatartásuk. Az 1956. október 28-án talált röpcédulák is egyfajta provokációnak a bizonyítékai. A vallatások során a vádirat összeírásnál, a szervezkedés csoportos jellegét hangsúlyozták, mint akik előre elhatározott módon, program alapján akarták megdönteni a népi demokratikus rendszert. Mindezeknek csupán annyi valóságalapjuk lehetett, hogy a letartóztatottak közeli baráti kapcsolatban álltak egymással, megfordultak Sass Kálmán parókiáján, vagy részt vettek egymás névnapi, születésnapi megemlékezésein.

Az érmihályfalvi csoport ügyének tárgyalására 1958. szeptember 13-a és 18-a között került sor. A tárgyalásra természetesen semmilyen hozzátartozót nem engedtek be a várad-velencei művelődési otthonba. Annál több párt aktivistát, munkást, és diákot ültettek be a perre. A vizsgálati fogság, a vallatások és kínzások sora, megtették a maguk hatását. Az elítéltek idegroncsokként kerültek az öt bírából, két ügyészből, húsz ügyvédből, három írnokból, és egy tolmácsból álló bírói testület elé. A letartóztatottak csak abból sejtették, hogy a vádirat elkészült, hogy egyik napról a másikra, valamelyest javult a börtönkoszt. Sass Kálmán mellé hogy, hogy nem egy bánsági volt SS- tisztet raktak, aki csokoládét, és más finom falatokat tartalmazó csomagokat kapott, amit megosztott cellatársával.

A két ügyész egymás után sorolta a vádakat: államellenes, fegyveres összeesküvés, hazaárulás, az önálló Erdély létrehozására irányuló lázítás, felbujtás, a szocialista államrend elleni szervezkedés, a magyar ellenforradalommal való szolidarizálás, röpcédulák készítése és terjesztése, románellenesség! Az államellenes fegyveres összeesküvés bizonyítására egy egész sor tárgyi bizonyíték került elő. Gránátokat, dinamitot, kézi fegyvereket találtak elrejtve Sass Kálmán otthonában. Ezek jó része az első világháború idején eldugott, használhatatlan rozsdás fegyver volt. A Balaskó Vilmos lakásán talált riasztópisztoly is a fegyveres szervezkedés cáfolhatatlan bizonyítékává vált.

A Sass Kálmán elleni vádpontok sorában az elsők között említették az ’50-es években fő bűnnek számító „dollárügyet”. Így szólt a vádirat: Sass Kálmán a nagy tehetségével és fejével nem talált a maga számára érvényesülési lehetőséget, s ezért üzleti vállalkozásba kezdett. Gyertyagyárat szervezett a hadiözvegy édesanyjának Gálospetriben, gyapjúkártoló, fonó- és szövőüzemet rendezett be Érmihályfalván. A második világháborút követően bőséges hasznot hozott a rongytépésekből készített vászon értékesítése, majd az állati bőrökkel való magyarországi kereskedés. Még időben túladott a szövőüzemen, a bőrökből, pedig megmaradt százdollárnyi megtakarított pénze. Ezt egy befőttes üvegben a parókia ablaka alatt ásta el. A vallatások során beismerte, hogy dollárt rejteget. Újabb házkutatás következett és előkerült a befőttesüveg, benne az amerikai imperialistáktól származó dollár.

A magyarországi ellenforradalommal való kapcsolat bizonyítására kéznél volt a házkutatás során megtalált, Maléter Páltól származó két levél, s az a levél, amit Sass Kálmán küldött a Debreceni Református Püspökségre. A fő vádpont az volt ellene, hogy a magyar ellenforradalmárokkal való kapcsolata nyomán szervezte meg az államellenes fegyveres

összeesküvést.

A letartóztatások, elhurcolások fő célja, a megfélemlítés volt. Meg akarták törni az érmelléki és a határmenti magyarság nemzeti öntudatát. 1957. februárjában tartóztatták le a másodrendű vádlottat, Dr. Hollós Istvánt. Számra a következő volt a vádirat: 1947-ben, az iskolai szünetben Dr. Hollós István átment Magyarországra. Ott részt vett egy titkos politikai gyűlésen, ahol mint egykori hadbírószázadost, azzal bízták meg, hogy visszatérve Romániába kezdje el a szervezkedést. Ő azonban nyugatra akart szökni, de a magyar-osztrák határon elfogták. Az akkori magyar államvédelmi hatóság kihallgatta, majd ősszel átadta a román titkosrendőrségnek.

Az érmihályfalvi csoport vádlottai közül háromra mondták ki a halálos ítéletet: Sass Kálmánra, Dr. Hollós Istvánra és Balaskó Vilmosra.

Utolsó pillanatban Balaskó Vilmos halálos ítéletét életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták, mert a fegyverszakértők megállapították, hogy a nála talált revolver riasztópisztoly volt a kutyák ellen. Az már bizonyos, hogy Balaskó életét testvéröccsének, Balaskó Nándor szobrászművésznek köszönheti. Testvére művészetét a legfelsőbb párt- és államvezetés szintjén is elismerték Romániában. Balaskó Nándor bár nem juthatott be Gheorghiu Dejhez audenciára, de a bátyjára kiszabott ítélet ellen időben benyújthatta a fellebbezést, így menekülhetett meg Balaskó Vilmos.

A per negyedrendű vádlottja, a nagytiszteletnek örvendő érmihályfalvi nőgyógyász Dr. Andrássy Ernő volt. Bár negyedrendű vádlott volt, mégis utoljára tartóztatták le. Azért hagyták utoljára, mert az egyik érmihályfalvi milicista felesége terhes volt, és minden áron Dr. Andrássy Ernőnél akart szülni. 1958. július 23-án, szerdán világra segítette a milicista gyerekét, július 25-én, pénteken este 9 óra után már le is tartóztatták. Letartóztatása után az asszonyok, követelték a helyi milícia parancsnokságán, hogy bocsássák szabadon gyermekeik világra segítőjét.

Andrássyt a tárgyaláson az önálló Erdélyért való összeesküvéssel vádolták. Az ügyész és a vád képviselője a következőket állította: Érmihályfalva nyugati határában leszállt egy nyugati repülőgép, s annak pilótájától kémjelentéseket küldött Münchenbe. Azt is bűnként rótták fel, hogy Dalol a Falu címmel háromfelvonásos parasztoperettet írt, és mutatott be Érmihályfalván. A vádirat szerint ezzel a kulákságot dicsérte.

Andrássy Ernő visszaemlékezéseiben írta le, hogyan vallatták, hogyan próbálkoztak nála, a beismerő vallomás kicsikarásával. Wohl nevű őrnagy hallgatta ki, aki a következőképpen reagált, a hamis vádakkal gyanúsított Andrássy dühkitörésére: „Kérem, ne izgassa fel magát, hisz mi jobban ismerjük, mint saját maga.” „Vallja be, hogy maga a rendszer ellensége!”

A tárgyaláson nem ismertették az ítéletet. Erre október 6-án került sor. 1958. október 6-án a csoport tagjait egyenként hívták be a börtön irodájába, itt közölték velük az ítéleteket. Az ítélethirdetés időpontjának a megválasztása sem volt véletlen. A román diktatúra magyarellenességét bizonyítja, hogy az 1849. október 6-ai aradi tizenhárom kivégzésének időpontját választották. Ezzel is fokozni igyekeztek az elítéltek szenvedését. A román börtönök sajátos logikája szerint a vádlottakat elválasztották egymástól, hogy esélyük se legyen a kommunikálásra.

Az ítéletek minden esetben tartalmazták a teljes vagyonelkobzást, így az otthonmaradt hozzátartozók, egyik napról a másikra földönfutókká váltak. Sehol nem kaptak munkát, örökségükből kiforgatták őket. Sass Kálmán családját különös kegyetlenséggel 1959.

augusztus 1-től Olaru faluba deportálták, a Bărăganba.

Sass Kálmánt és Dr. Hollós Istvánt 1958. december 2-án Nagyváradról a szamosújvári börtönbe szállították. A Központi Börtönparancsnokság igazolása szerint Sass Kálmánt és Dr. Hollós Istvánt 1958. december 2-án a szamosújvári börtönben végezték ki, valószínű sortűz által. A kivégzés után, ott helyben elkaparták mindkettőjük holttestét. Így zajlott 1956. és annak következményei az Érmelléken.

Bibliográfia:

Balaskó Vilmos: Élet a föld alatt
Királyhágómelléki Református egyházkerület, 2001.

Horváth Miklós: Maléter Pál
Ozirisz – Századvég, 1956-os Intézet kiadása
Budapest, 1995.

Nánási Zoltán: Dr. Andrássy Ernő az Érmellék utolsó polihisztora
Partiumi füzetek 24.
Nagyvárad, 2003.

Vincze Gábor: Adalékok a Márton Áron-per történetéhez
Székelyföld, 1996/6 szám

Vincze Gábor: Illúziók és csalódások.
Fejezetek a romániai magyarság
második világháború utáni történetéből
Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.

Virgil Ierunca: A Piteşti szigetcsoport
Hét Torony Könyvkiadó
Budapest, 1992.

(Köszönttel tartozom még az érmihályfalvi és bihardiószegi református egyház lelkészeinek, valamint dr. Kéri Gáspárnak, akik segítségükkel hozzájárultak írásom elkészüléséhez. Végezetül néhány fényképet csatolnék munkámhoz, melyeket jómagam, valamint Szilágyi Szilvia készítettünk a kutatóutak során.)